

MOLLA NESREDDİN DERGİSİ VE TÜRKİYE**İrfan Murat YILDIRIM*****Öz**

Birinci Rusya inkılabından (1905) sonra çıkmaya başlayan ve büyük toplumsal etki yaratan matbuat örneklerinden en önemlisi Molla Nesreddin mizah mecmuasıdır.

Azerbaycan matbuat tarihinin en etkili yayın organı sayılan bu dergi Azerbaycan'da sosyal - realist edebî cereyanının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Dergide tenkidi mahiyet taşıyan küçük hikâyeler, mizahi şiirler, mizahi ilanlar, fıkralar, siyasi yazılar, mizahi haberler, karikatür ve illüstrasyonlar yayınlanmıştır.

Makalede Molla Nesreddin dergisinde çıkan Türkiye ile ilgili yazıların kısa izahlı bibliyografyası verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Molla Nesreddin, mizah dergisi, Azerbaycan matbuat tarihi.

MOLLA NESREDDIN MAGAZINE AND TURKEY**Abstract**

The most important examples of press which began publishing after The First Russian Revolution (1905) and caused strong social impact is Molla Nesreddin humour magazine.

The magazine which regarded as most influential publications in the history of Azerbaijan Press had led to emergence social-realist literary movement in Azerbaijan.

In the magazine, small stories which included criticism, humorous poem, humorous advertisements, anecdotes, political articles, humorous news, caricatures and illustrations had been published.

In the article, annotated bibliography of articles about Turkey published in the magazine is given.

Keywords: Molla Nesreddin, humour magazine, history of Azerbaijan press.

Birinci Rusya inkılabından (1905) sonra çıkmaya başlayan ve büyük sosyal hareketlilik ve medeni inkılap meydana getiren matbuat örneklerinden en önemlisi Molla Nesreddin mizah mecmuasıdır.¹

Azerbaycan matbuat tarihinde hiçbir eser Molla Nesreddin mizah dergisinin sahip olduğu tesir gücüne ulaşamamıştır. Türk dünyasının hemen her yerine ulaşan bu dergi Azerbaycan'da sosyal - realist edebî cereyanının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

* Yrd. Doç. Dr.; Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili Edebiyatı Bölümü, imuraty@yahoo.com.

¹ Mehemmedzade, Mirzebala, Azerbaycan Türk Metbuatı, Bakı, Bakı Üniversitesi Neşriyatı, 2004, s. 49

Dergideki yazıları, makaleler, sert tenkitler, küçük hikâyeler, mizahi şiirler, mizahi telgraflar, mizahi hikâyeler, fıkralar, mizahi ilanlar, posta kutusu, özel ilanlar (mizahi ilanlardan ayırmak için yanında ciddidir ibaresi bulunur), karikatür ve illüstrasyonlar şeklinde tasnif edebiliriz.

Molla Nasreddin dergisinin yazarları arasında devrin önemli aydınları, yazarları, şairleri vardır. Dergiyi Celil Memmedquluzade çıkarır. Onun dışında Ömer Faik Numanzade, Mirze Elekber Sabir, Eli Nazmi, Ebdürrehim Bey Hakverdiyev, Qurbaneli Şerifov, Salman Mümtaz, Eli Razi Şemçizade, Memmed Seid Ordubadi, Bayrameli Abbaszade, Mirze Eli Möciz Şebüsteri, Cefer Cabbarlı, Eli Möhzun İrevani, Müceyri, Süleyman Melikov, Mehmed Eli Sidqi, Eliqulu Necefzade Qemküsar gibi önemli aydınlar yazar kadrosundadır. Karikatür ve resimleri ise devrin önemli ressamı Oscar İvanoviç Şmerling, Jozef Rotter, Ezim Ezimzade, Emir Hacıyev, Qezenfer Xalıqov, İsmayıl Axundov, Kâzım Kâzımzade, E. Behzad, Xelil Musayev tarafından çizilmiştir.²

Dergide Türk dünyasında olan bütün sosyal ve siyasi problemler, mizahın geniş imkânları içerisinde sert bir şekilde tenkit edilmiştir. Türkiye ile ilgi birçok mizahi tenkidin yanı sıra Türkiye'deki siyasi ve sosyal olayları hicveden onlarca karikatür vardır. Hem Türk siyasi tarihî hem de Türk mizah ve karikatür tarihî açısından da bunlar mutlaka değerlendirilmelidir.

Aşağıda sunduğumuz şu örnek, derginin Türkiye ile ilgisi ve Türkiye'deki tesirlerini göstermesi bakımından çok önemlidir. 1907 yılının mart ayında Türkiye'nin Tiflis Başkonsolosu Fevzi Bey Dış İşleri Bakanlığının Kafkas Canişinliğinde (Genel Valiliği) görevli memuru L. S Koxanovski'nin yanına giderek Molla Nesreddin dergisinin 1906 yılına ait 23 ve 29. sayılarını ve 1907 yılına ait 1 ve 11. sayılarını göstererek şikâyetçi olur. Derginin bu sayılarında Abdülhamit ve Türkiye hakkında karikatürler vardır (11. ve 23. sayıda Smerling, 1. ve 29. sayıda Rotter tarafından çizilmiş bu karikatürlerde Sultan II. Abdülhamit'in iç ve dış politikaları sert bir şekilde eleştirilmektedir. Karikatürlerin birinde Osmanlı imparatorluğu bir çınar şeklinde resmedilmiştir. Sultan II. Abdülhamit bu çınar ağacının bir dalında salıncakta sallanmaktadır. Almanya Sultanının salıncığının bulunduğu dalı kesmekle meşguldür. Çınar ağacına kurtlar üşüşmüş ağacı kemirmektedir. Kurtların üzerinde şeyhülislam ve devrin siyasilerinin adları yazılıdır). Fevzi Bey L. S Koxanovski'den bu tarz yayınların durdurulması talebinin Kafkasya genel valisine bildirilmesini ister. Durumdan haberdar olan Kafkasya genel valisi, bu konuyla ilgili olarak Tiflis valisine gerekli talimatı verir. Tiflis valisi de derginin sahibi C. Memmedquluzâde'yi çağırarak Türkiye ve Abdülhamit hakkında yazı ve

² Mehmedzade, Mirzebala. *Azerbaycan Türk Metbuatı*. Bakı: Bakı Üniversitesi Neşriyyatı, 2004, s. 49; Aşırılı, Akif. *Azerbaycan Metbuatı Tarixi*, Bakı 2009, s. 143-1167; Mirehmedov, Eziz. *Molla Nasreddin: Dünen, Bu Gün, Sabah*. Bakı: Azerbaycan Dövlət Neşriyyatı, 1996; Molla Nesreddin C 1, s. 3-8.

karikatürlerin yayınlanmasının durdurulmasını ister. Bunun üzerine 1907 yılının Mayıs ayı sonuna kadar dergide Türkiye hakkında yazı ve karikatür yayınlanmaz. Ancak derginin 26 Mayıs 1907'de çıkan 21. sayısında Türk halkının millî servetlerinin talan edilmesini tenkit eden bir karikatür yayınlanması üzerine dergi uzun bir süre kapatılır. II. Abdülhamit tahttan indirildiğinde bu kapatılma hadisesine dergide yayınlanan bir yazıda değinilir (Evet, bu karikatürünü yayınladık diye Konsolos Fevzi Bey tarafından Rus hükûmetine şikâyet edildiğimiz Abdülhamit'tir. Şimdi anlaşılıyor ki yeryüzünde şimdiye kadar Sultan Abdülhamit gibi milletine ve devletine düşman başka bir sultan gelmemiştir).³ Dergi bu mizahi ama sert üslubu ve isabetli tenkitleri sebebiyle sık sık şikâyet edilerek çeşitli siyasi baskılara maruz kalmış ve zaman zaman kapatılmıştır.

Molla Nesreddin dergisi etrafında toplanan şair ve yazarlara Molla Nesreddinci denilmiştir. Molla Nasreddincilik ya da sosyal - realizm diye adlandırabileceğimiz bu ekol Azeri edebiyatında demokratik düşüncenin gelişmesinde, toplumun yenilenmesinde, Azerbaycan milliyetçiliğinin şekillenmesinde uzun zaman etkili olmuştur. Molla Nesreddin dergisi yalnız Kafkasya muhitinin değil, Türkiye ve İran'ın ve diğer şark ülkelerinin siyasi ve sosyal hayatını şiddetli bir şekilde tenkit etmiş, cahil halk tabakasının, siyasi çevrelerin baskılarına göğüs gererek cehalet, gericilik ve sömürgecilikle mücadelesini sürdürmeye çalışmıştır. Bu mücadele gerek siyasi gerek sosyal anlamda ciddi baskılarla karşılaşmışsa da Azerbaycan toplumunda ve Türk dünyasında tesirini her zaman göstermiştir.

Dergide zamanın tartışma konusu olan siyasi ve toplumsal hadiseler, bunlarla ilgili şahıslar ve resmi şahsiyetler karikatürlerle, durumlarına uygun kısa mizahi yazılarla veya şiirlerle ifşa ediliyorlardı. Derginin asıl etkileyici gücünü çizgi ile sözün birleşimi oluştuyordu.⁴

Molla Nesreddin dergisi devrin siyasal çalkantıları sebebiyle yayın hayatına bazen bir iki yıllık uzun aralar vermiş olsa bile 1906 - 1931 yılları arasında varlığını sürdürebilmiştir. İlk sayısı 7 Nisan 1906'da Tiflis Gayret Matbaası'nda basılan bu küçük ama etkili mizah dergisinin son sayısı Ocak 1931 tarihinde basılmış ve bu tarihler arasında 776 sayı çıkmıştır.

Dergi ilk önce Tiflis'te (1906 - 1918), kısa bir süre Tebriz'de sonra ise Bakü'de neşredilmiştir. Tiflis'te üç yüz yetmiş, Tebriz'de sekiz, Bakü'de üç yüz doksan sekiz sayı çıkmıştır.⁵

³ Paşayev, A. E. *Molla Nesreddin Jurnalının Neşri Tarihinden*. Bakı Çaşıoğlu, 2009, s. 9-10; 37; 154-155.

⁴ Akpınar, Yavuz. *Azeri Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul, Dergâh Yayınları, 1994, s. 93-94.

⁵ Hüseyinov, Firidun. *Molla Nesreddin ve Molla Nesreddinçiler*. Bakü, 1986: Yazıcı Neşriyyatı.

Aşağıda Molla Nesreddin dergisinde yayımlanan Türkiye ile ilgi yazıların kısa izahlı bibliyografyası verilmiştir. Karikatürler ve ilan niteliğindeki kısa mizahi yazılar bu bibliyografyaya alınmamıştır. Bu yazılar çoğunlukla mizahi üslupla kaleme alınmış tenkit yazıları ve Türk şiirlerine yazılan nazirelerdir. 1925'ten itibaren dergide Türkiye ile ilgili yazı veya karikatüre rastlanmaz:

1. İmzasız, Xarici Xeberler - Osmanlı, 21 Aprel 1906 / 9 Rebiü'l evvel 1324, S 3, s. 6 (Hariciye nazırı Tevfik Paşanın Sultana verdiği bir belgenin mizahi bir dille özeti).
2. Mozalan, Osmanlı Dili, 16 İyun 1906 / 7 Cemadiyel evvel 1324, S 11, s. 7, (Türkiye Türkçesi hakkında).
3. Xefiyyebaşı, Xaric Heberleri - Osmanlı, 14 İyul 1906 / 5 Cemadiyel axer 1324, S 15, s. 7, (Türkiye'yle ilgili haberler mizahi bir dille verilmiş).
4. İmzasız, Xarici Xeberler-Osmanlı, 28 İyul 1906 / 19 Cemadiyel axer 1324, S 17, s. 7 (Osmanlı sultanı hakkında mizahi bir yazı).
5. Hop-Hop, Abirin ve Kilab, 25 Avgust 1906 / 17 Receb 1324, S 21, s. 7 (Tanınmış Rus edibi Krilov'un Türkçeye tercümesinin dilini tenkit eden mizahi bir yazı).
6. Qabaqda Geden Zencirli, Edebiyyat, 10 Mart 1907 / 8 Sefer 1325, S 10, s. 2, (Namık Kemal'in bir şiirine nazire yapılmış).
7. İmzasız, Cefengiyat, 10 Mart 1907 / 8 Sefer 1325, S 10, s. 3, (İstanbul'dan haberler mizahi bir dille kaleme alınmış).
8. İmzasız, Xarici Xeberler, İstanbul, 10 Mart 1907 / 8 Sefer 1325, S 10, s. 7, (Osmanlı Devleti-İran ilişkileri mizahi bir dille anlatılmış).
9. Boynuyoğun, Edebiyyat, 5 Aprel 1907 / 5 Rebiü'l axer 1325, S 18, s. 2, (Namık Kemal'in bir şiirine nazire yapılmış).
10. Qızdırmalı, Lahi Sulh-i Umumi Meclisinde, 12 Avgust 1907 / Recebül müreccab 1325, S 30, s. 3,6, (Lahey de toplanan bir konferans ve Osmanlı devleti milletvekiliyle ilgili mizahi yazı).
11. Sırtıq, Soltanın Nitqi, 10 Sentyabr 1907 / 15 Şaban 1325, S 34, s. 6, (Sultan Abdülhamid'in bir konuşması mizahi bir dille ele alınmış).
12. İmzasız, İstanbuldan, 24 Sentyabr 1907 / 29 Şaban 1325, S 36, s. 2, (İstanbul'dan bir haber mizahi bir dille yazılmış)

13. Molla Nesreddin, Aşına Sedasi, 8 Oktyabr 1907 / 13 Ramazan 1325, S 38, s. 2-3, (Osmanlı devletinde sansür ve siyasi cinayetler).
14. İmzasız, Nazire, 11 Noyabr 1907 / 18 Şevval 1325, S 42, s. 3, (Recaizade M. Ekrem'in bir şiirine nazire).
15. Molla Nesreddin, Batdağ, 18 Noyabr 1907 / 25 Şevval 1325, S 43, s. 3-6, (Osmanlı Devleti-İran ilişkileri mizahi bir dille yazılmış).
16. İmzasız, Sultanın Kâğızı, 12 May 1908 / 23 Rebiü'ssani 1326, S 19, s. 2, (Sultan Abdülhamit'i tenkit eden mizahi bir yazı).
17. Molla Nesreddin, Dua, 21 İyul 1908 / 5 Receb 1326, S 29, s. 2-3, (Anayasa ilanı ile ilgili Sultan Abdülhamid mizahi bir dille tenkit ediliyor).
18. Lağlağı, Mö'cüze, 28 İyul 1908 / 12 Receb 1326, S 30, s. 6, (Meşrutiyetin ilanı ile ilgili).
19. Qoca İranlı, Edebiyyat - Osmanlılar Aldanmayın Allahı Seversiz, 4 Avqust 1908 / 19 Receb 1326, S 31, s. 2, (Meşrutiyetin ilanı ile ilgili bir şiir).
20. Deli, Canduşka, 4 Avqust 1908 / 19 Receb 1326, S 31, s. 6, (Meşrutiyetin ilanı ile ilgili).
21. İmzasız, İqdam, 4 Avqust 1908 / 19 Receb 1326, S 31, s. 7, (İstanbul'da çıkan İqdam gazetesiyle ilgili tenkidi bir yazı).
22. Molla Nesreddin, Bu Nedir, 11 Avqust 1908 / 26 Receb 1326, S 32, s. 2, (Meşrutiyetin ilanı ile ilgili mizahi bir yazı).
23. Molla Nesreddin, Temellüq, 25 Avqust 1908 / 10 Şe'ban 1326, S 34, s. 2, (Meşrutiyetin ilanı ve Sultan Abdülhamit'i tenkit eden mizahi bir yazı).
24. İmzasız, Yangın, 22 Sentyabr 1908 / 9 Remazan 1326, S 38, s. 6, (Sultan Abdülhamit hakkında mizahi bir yazı).
25. Molla Nesreddin, Politika Aleminde, 29 Sentyabr 1908 / 16 Remazan 1326, S 39, s. 2-3, (Osmanlı Devleti –Bulgaristan ilişkileri ve Bosna –Hersek meselesi hakkında).
26. Molla Nesreddin, Bir Para Sözler, 6 Oktyabr 1908 / 23 Remezan 1326, S 40, s. 2-3, (Osmanlı Devleti –Bulgaristan ilişkileri ve Bosna – Hersek meselesi hakkında).
27. Lağlağı, Dava Xeberleri, 6 Oktyabr 1908 / 23 Remezan 1326, S 40, s. 2-3, (Kanun-ı Esasi ve Bosna Hersek hakkında).

28. Molla Nesreddin, Xoş Amedi, 27 Oktyabr 1908 / 14 Şevval 1326, S 43, s. 2, (İzmirli Mehmet Abdullah Bey hakkında mizahi bir yazı).
29. Cırcırma, Xeberdarlıq, 3 Noyabr 1908 / 21 Şevval 1326, S 44, s. 6, (Sultan Abdülhamit ve Meşrutiyet hakkında).
30. İmzasız, İtler, 24 Noyabr 1908 / 12 Zilqe'de 1326, S 47, s. 7, (İstanbul'da çıkan Şakacı Gazetesinde yayınlanan aynı adlı manzumeye nazire).
31. Herdem Xeyal, Töhfe, 30 Noyabr 1908 / 18 Zilqe'de 1326, S 48, s. 5, (İstanbul'dan gelen bir dergideki yazı üzerine tenkit).
32. Qızdırmalı, Bosna ve Hersek Meselesi, 7 Dekabr 1908 / 25 Zilqe'de 1326, S 49, s. 7, (Bosna-Hersek meselesi hakkında).
33. Lağlağı, Ereb İzzet Qaçmıyb, 14 Dekabr 1908 / 3 Zilhicce 1326, S 50, s. 7-8, (Jöntürkler ve Osmanlı Devleti hakkında).
34. İmzasız, Edebiyyat Maraqlılarına Müjde, 14 Dekabr 1908 / 3 Zilhicce 1326, S 50, s. 8, (Türk Edebiyatına Bir Nazar adlı kitabın basılmaya başlanacağı hakkında).
35. İmzasız, Tebrik, 21 Dekabr 1908 / 10 Zilhicce 1326, S 51, s. 3, (Osmanlı Millet Meclisinin açılması münasebetiyle yazılan tebrik yazısı).
36. İmzasız, Metbuat - Özge Gazetlerden, 28 Dekabr 1908 / 17 Zilhicce 1326, S 52, s. 7, (İstanbul'da çıkan Yeni Gazete'den bir haber yorumlanmış).
37. İmzasız, İstanbul'dan Mektub, 5 Aprel 1909 / 27 Rebiü'l evvel 1327, S 14, s. 6, (İstanbul'a gündelik hayat ve siyasi durum).
38. Molla Nesreddin, Haman Söz, 12 Aprel 1909 / 4 Rebiü'l axer 1327, S 15, s. 5, (Sultan Abdülhamit'in icraatlarının mizahi bir dille tenkidi).
39. Molla Nesreddin, Papanlar, 9 Avqust 1909 / 5 Şabar 1327, S 32, s. 4-5, (İstanbul'da kitap ve gazetelerde kullanılan Türkçenin Anadolu insanı için anlaşılmağı hakkında).
40. Henekçi, Osmanlı Xeberleri - İstihale, 18 Oktyabr 1909 / 15 Şevval 1327, S 42, s. 5, (Türkçe'nin kullanımı ile ilgili).
41. Molla Nesreddin, Temizlemek, 1 Noyabr 1909 / 29 Şevval 1327, S 44, s. 4-5, (Türkçenin kullanımı ve sadeleşmesi ile ilgili).
42. Dabanıçatdaq Xala, Türkler, 29 Noyabr 1909 / 28 Zilqede 1327, S 48, s. 5, (Türklerle ilgili mizahi şiir).

43. Meşedi Mozalan Bey, Felyeton - Osmanlı Mektupları, İstanbul'da İranlılar, 11 Aprel 1910 / 13 Rebielaxır 1328, S 14, s. 6, (İstanbul'da yaşayan İranlılar hakkında mizahi yazı).
44. Molla Nesreddin, Helmi Paşa, 6 İyun 1910 / 10 Cemadielaxir 1328, S 22, s. 2, (Eski sadrazam Hilmi Paşa hakkında).
45. Molla Nesreddin, Bahalıq, 20 İyun 1910 / 24 Cemadielaxir 1328, S 24, s. 2, (31 Mart vak'asıyla ilgili mizahi yazı).
46. Lağlağı, Edebiyat - Bir Jon Türkün Otağı, 11 İyul 1910 / 15 Receb 1328, S 27, s. 3, (Gazeteci Ahmet Kemal'in bir şiirine nazire).
47. İmzasız, Edebiyyat - Edib-i ezem Ziya Paşaya Benzetme, 20 Noyabr 1910 / 29 Zilqede 1328, S 37, s. 2-3, (Ziya Paşa'nın bir şiirine nazire).
48. Xortdan Bey, Merhum Müellim Naci Hezretlerine Benzetme, 30 Noyabr 1910 / 8 Zilhicce 1328, S 38, s. 3, (Muallim Naci'nin bir şiirine nazire).
49. Hacı Vilhelm, Ebdülhemidin Şikâyeti, 29 Yanvar 1911 / 12 Sefer 1329, S 5, s. 6, (Sultan Abdülhamit hakkında mizahi bir şiir).
50. İmzasız, Metbuat, 29 Yanvar 1911 / 12 Sefer 1329, S 5, s. 7, (Türkiye'de çıkan gazetelerden alıntılar).
51. Xortdan Bey, Yeni Ağızda Eski Söz-İşğ'in Birinci Nömresindeki Manastırlı Rüfet Bey'e Benzetme, 12 Fevral 1911 / 25 Sefer 1329, S 7, s. 6, (Manastırlı Rıfat Bey'in bir şiirine nazire).
52. Teze Qelyanboğaz, Fehmi, 4 Avgust 1911 / 21 Şaban 1329, S 28, s. 7, (Türkçe hakkında tartışmalar).
53. Molla Nesreddin, Osmanlı ile İtaliya Davası, 1 Oktyabr 1911 / 20 Şevval 1329, S 34, s. 2-3, (Osmanlı Devleti – İtalya arasındaki savaşı konu edinen mizahi bir yazı).
54. Molla Nesreddin, Tap Görüm, 15 Oktyabr 1911 / 5 Zilqede 1329, S 36, s. 3, (Osmanlı Devleti – İtalya arasındaki savaşı konu edinen tenkidi, mizahi bir yazı).
55. Molla Nesreddin, Qan Hamamı, 30 Oktyabr 1911 / 20 Zilqede 1329, S 38, s. 2-3, (Osmanlı Devleti – İtalya arasındaki savaşı konu edinen tenkidi bir yazı).
56. Lağlağı, Fındıq, 30 Oktyabr 1911 / 20 Zilqede 1329, S 38, s. 6, (Osmanlı Devleti – İtalya arasındaki savaşı konu edinen tenkidi bir yazı).

57. Kefsiz, Qanevanın Romaya Raporu, 14 Noyabr 1911 / 5 Zilhicce 1329, S 40, s. 3, (Osmanlı-İtalya arasındaki savaşı konu edinen bir şiir).
58. Goreşen, Ebdülhemid, 31 Dekabr 1911 / 22 Meherrem 1330, S 47, s. 6, (Sultan Abdülhamit hakkında).
59. Cüvellağibey, Edebiyat, 20 Yanvar 1913 / 20 Sefer 1331, S 2, s. 2-3, (Sadrazam Kâmil Paşa hakkında mizahi şiir).
60. Kefsiz, Eş'ar - Yeni Türklere, 3 Fevral 1913 / 9 Rebi'ülevvel 1331, S 4, s. 6, (Jön Türkler hakkında şiir).
61. İmzasız, Böyük Bir Qedirdanlıq, 3 Fevral 1913 / 9 Rebi'ülevvel 1331, S 4, s. 7, (Anadolu Ermenileriyle ilgili).
62. Kefsiz, Eş'ar, 15 Mart 1913 / 18 Rebi'ülixir 1331, S 9, s. 6, (Osmanlı – İtalyan savaşını konu edinen bir hiciv).
63. Xortdanbey, Sebribeyzadeye Bir Deste Ağ Gül, 25 Mart 1913 / 2 Receb 1331, S 16, s. 3-6, (Türklerle ilgili şiir).
64. Keyfsiz, Edebiyat - Yavaş, Toxta, Şitab Etme, Dayan, Türk, 11 İyun 1913 / 19 Receb 1331, S 17, s. 3-6, (Türklerle ilgili şiir).
65. Xortdan Bey, Müteşair, 14 Avqust 1913 / 24 Remazan 1331, S 21, s. 6, (Şelale dergisinde yazan bir Türk şairi hicveden bir şiir).
66. Köçerli, Firidun, Ana Dili, 16 Sentyabr 1913 / 27 Şevval 1331, S 22, s. 2-3, (Türkiye Türkçesiyle ilgili tenkidi bir yazı).
67. Keyfsiz, Eş'ar-Birleşme (Süleyman Nazif Bey'e), 16 Sentyabr 1913 / 27 Şevval 1331, S 22, s. 6, (Süleyman Nazif Bey'in mezhepler hakkındaki tutumunu hicveden bir şiir).
68. Köçerli, Firidun, Ana Dili, 12 Oktyabr 1913 / 24 Ziqedü'lheram 1331, S 23, s. 2-3 (Türkiye Türkçesiyle ilgili tenkidi bir yazı -Devamı).
69. İmzasız, Erz, 29 Yanvar 1914 / 15 Rebiü'levvel 1332, S 3, s. 3, (İstanbul'da çıkan Ermeni gazetesindeki bir yazı değerlendiriliyor).
70. Cüvellağibey, Edebiyat-Şelale aded 3, 5 Fevral 1914 / 22 Rebiü'levvel 1332, S 4, s. 2-3, (Şelale dergisinde yazan bir Türk şairi hicvediliyor).
71. Lağlağı, Tevekkül, 19 Fevral 1914 / 6 Rebiü'laxer 1332, S 6, s. 3-6, (Osmanlı - Yunan ilişkileri hakkında).

72. Meşedi Sijimqulu, Serab-i Ömründen - Şelale Nömre 4,19 Fevral 1914 / 6 Rebiü'laxer 1332, S 6, s. 6, (Şelale dergisindeki şiir hicvediliyor).

73. Lağlağı, Novruz, 5 Mart 1914 / 20 Rebiü'laxer 1332, S 8, s. 2-3, (Nevruz bayramı münasebetiyle İstanbul'daki politik kargaşalardan söz ediliyor).

74. Lağlağı, Füzul, 28 Mart 1914 / 13 Cemadilü'levvel 1332, S 11, s. 3,6 (Osmanlıdaki politik kargaşa hakkında).

75. İlan, Veten Dili, 11 Oktyabr 1917 / 7 Meherrem 1336, S 19, s. 7, [Usul-i Cedid (yeni metodlarla) yazılmış Türkçe ders kitabı].

76. Dinçi, Dinden Çıxanlar, 3 Yanvar 1925 / 5 Cemadiyel-axer 1343, S 1, s. 9, (Abdullah Cevdet'in bir yazısı üzerine ortaya çıkan tartışmaları mizahi bir dille anlatıyor).

77. Sünni ve Şie, 3 Yanvar 1925 / 5 Cemadiyel - axer 1343, S 2, s. 3 (Mezhep meselelerine Türklerin bakışı mizahi dille anlatılmış).

78. Mosul Bizimdir, 23 İyun 1925 / 5 zilhicce 1343, S 26, s. 5, (Musul meselesiyle ilgili mizahi bir yazı).

Sonuç:

Türkiye'nin belli bir dönemiyle ilgili mizahi üslupla ele alınsa da ciddi değerlendirmeler ve tespitler içeren bu yazılar, karikatürler, mizahi ilanlar ve telgraf haberleri dikkatle değerlendirildiğinde Türkiye - Azerbaycan arasındaki sosyal ve kültürel ilişkiler hakkında önemli sonuçlar elde edilecektir.

Kaynaklar:

- AKPINAR, Y. (1994). *Azerî Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 93-94.
- AŞIRLI, A. (2009). *Azerbaycan Metbuatı Tarixi*. Bakı: 143-1167.
- HÜSEYİNOV, F. (1986). *Molla Nesreddin ve Molla Nesreddinçiler*. Bakü: Yazıcı Neşriyyatı.
- MEHEMMEDZADE, M. (2004). *Azerbaycan Türk Metbuatı*. Bakı: Bakı Üniversitesi Neşriyyatı, 49.
- MİREHMEDOV, E. (1996). *Molla Nasreddin: Dünen, Bugün, Sabah*. Bakı: Azerbaycan Dövlət Neşriyyatı, 1, 3-8.
- MOLLA NESREDDİN, B. (1996-2010). *Azerbaycan Dövlət Neşriyyatı Molla Nesreddin*. 1-8.
- PAŞAYEV, A. E. (2009). *Molla Nesreddin Jurnalının Neşri Tarihinden*. Bakı: Çarşıoğlu. 9,10; 37; 154, 155.